

STUDIA
UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI
IURISPRUDENTIA

2/2021
aprilie–iunie

COLEGIUL REDACȚIONAL

REDACTOR-ȘEF: conf.univ.dr. Șerban DIACONESCU

REDACTOR-COORDONATOR: asist. univ. dr. Dorin JOREA

SECRETAR DE REDACȚIE: lect. univ. dr. Sergiu GOLUB

MEMBRI:

prof. univ. dr. Paul VASILESCU

prof. univ. dr. Ovidu PODARU

prof. univ. dr. Mircea Dan BOB

prof. univ. dr. Sergiu BOGDAN

conf. univ. dr. Cosmin COSTAȘ

EDITORI CORECTORI (CAP LIMPEDE):

Botond-Zoltán PETRES

Adrian SOCOLAN

Ștefan TĂTĂRICI

REFERENȚI:

Michel GRIMALDI – profesor, Université Paris II „Panthéon-Assas”

Denis MAZEAUD – profesor, Université Paris II „Panthéon-Assas”

Bjarne MELKEVIK – profesor, Université Laval, Québec

Benoit MOORE – profesor, Université de Montréal

Liviu POP – profesor emerit, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca

Mircea Ștefan MINEA – profesor, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca

Dan CHIRICĂ – profesor, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca

CUPRINS

- » **Studii:** Carmen Tamara UNGUREANU: Rolul domiciliului în
responsabilitatea socială a grupurilor transnaționale de societăți în
Uniunea Europeană..... 5-52

- » **Articole:** Șerban DIACONESCU: Considerații asupra proiectului pentru
modificarea și completarea Legii nr. 287/2009 privind Codul civil, a
Legii nr.134/2010 privind Codul de procedură civilă, precum și a
altor acte normative în materia protecției persoanelor cu dizabilități 53-91

- » **Articole:** Adrian TAMBA: Scrisoarea de garanție v. fideiusiunea. Cum le
distingem? 92-111

STUDII

ROLUL DOMICILIULUI ÎN RESPONSABILITATEA SOCIALĂ A GRUPURILOR TRANȘNAȚIONALE DE SOCIETĂȚI ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ

DOI: 10.24193/SUBBiur.66(2021).2.1
Data publicării online: 25.09.2021

Carmen Tamara UNGUREANU*

Rezumat: Ca efect al globalizării și al dezvoltării tehnologice, societățile din Uniunea Europeană (UE) și-au extins activitățile dincolo de piața unică europeană, formând grupuri transnaționale de societăți (GTS). GTS influențează economia statelor, această influență având atât aspecte pozitive, cât și negative. Responsabilitatea socială a societății (*Corporate Social Responsibility*) intervine în vederea înlăturării efectelor negative, care rezultă, în principal, din încălcarea drepturilor omului și din încălcarea regulilor privind protecția mediului înconjurător.

Forma clasică a GTS este aceea a unui grup de societăți în care o societate-mamă controlează filialele ei prin intermediul acțiunilor sau altor forme de proprietate. În această lucrare vom avea în vedere societățile-mamă sau societățile dominante din grup cu domiciliul/sediul în UE și cu filiale sau societăți dependente având domiciliul/sediul în state terțe UE. Vom arăta, utilizând mecanismele dreptului internațional privat, că societatea-mamă cu sediul în UE poate fi trasă la răspundere pentru prejudiciile cauzate de o filială a sa cu sediul într-un stat terț. Vom prezenta

* Prof. univ. dr., Facultatea de Drept, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România, email: carmen.ungureanu@uaic.ro, <https://orcid.org/0000-0002-6091-8767>. O variantă prescurtată a acestei lucrări a fost publicată în cadrul volumului autoarei, *Drept internațional privat european în raporturi de comerț internațional*, Editura Hamangiu, București, 2021, p. 299-321.

câteva spețe emblematiche soluționate de instanțe din UE, care ilustrează schimbarea de paradigmă în spațiul UE cu privire la responsabilitatea socială a GTS. În final, vor fi analizate succint evoluțiile legislative la nivelul UE și a unor state membre.

Cuvinte cheie: responsabilitate socială, grup transnațional de societăți, domiciliul/sediul societății-mamă/societății dominante, instanța competentă, legea aplicabilă.

THE ROLE OF DOMICILE IN THE SOCIAL RESPONSIBILITY OF TRANSNATIONAL GROUPS OF COMPANIES IN THE EUROPEAN UNION

Abstract: As a result of globalisation and technological development, European Union (EU) companies have expanded their activities beyond the European single market, forming transnational groups of companies (TNG). TNG influences the economy of states; this influence has both positive and negative aspects. Corporate Social Responsibility intervenes in order to eliminate the adverse effects, which result mainly from the violation of human rights and the violation of the rules on environmental protection.

The classic form of TNG is a group of companies in which a parent company controls its subsidiaries through shares or other forms of ownership. This paper will consider parent companies or group's dominant companies domiciled in the EU and subsidiaries or dependent companies domiciled in third countries. Using the mechanisms of private international law, we will show that the EU-based parent company can be held liable for damages caused by a subsidiary based in a third country. We will present some emblematic cases solved by EU courts, which illustrate the paradigm shift in the EU space regarding the social responsibility of TNG. Finally, we will briefly analyse the developments of the EU and its member states legislation.

Keywords: social responsibility, transnational group of companies, domicile of the parent company/dominant company, competent court, applicable law.

Cuprins

I.	Clarificări introductive: întreprinderile europene pe piața mondială.....	8
II.	GTS și <i>corporate social responsibility</i>	11
A.	Reglementarea CSR la nivel european	12
B.	Reglementarea <i>soft law</i> a CSR la nivel global	14
III.	Răspunderea GTS pentru cauzarea de prejudicii referitoare la drepturile omului și la mediul înconjurător. Rolul domiciliului	17
A.	Extraterritorialitatea reglementării nord-americane <i>Alien Tort Claims Act</i> în materia răspunderii GTS	22
B.	Răspunderea GTS în dreptul european	27
	1. Instanța competentă conform dreptului internațional privat european pentru răspunderea GTS.....	28
	2. Legea aplicabilă răspunderii GTS conform dreptului internațional privat european	32
	3. Temeiul acțiunii în răspundere civilă delictuală pentru încălcarea drepturilor omului/regulilor de protecție a mediului.....	34
	4. Spețe emblematice soluționate de instanțe din state membre UE.....	36
IV.	Evoluții la nivel legislativ	42
A.	Proiecte legislative europene	42
B.	Evoluții legislative la nivel mondial	47
C.	Evoluții legislative în unele state membre UE	49
V.	Concluzii	52

I. Clarificări introductive: întreprinderile europene pe piața mondială

Ca efect al globalizării și al dezvoltării tehnologice, întreprinderile¹ din Uniunea Europeană (în continuare, UE) și-au extins activitățile dincolo de granițele statelor lor de *domiciliu*² și chiar dincolo de piața unică europeană. Expansiunea activităților economice a întreprinderii, frecvent, ia forma grupului de societăți.

OECD (*Organization for Economic Co-operation and Development*) în *Guidelines for multinational enterprises*³ definește grupul transnațional/multinațional de societăți ca fiind grupul de întreprinderi care operează în toate sectoarele economiei și care conține, de regulă, societăți sau alte entități stabilite în două sau mai multe state, și care sunt legate între ele, astfel încât pot coordona operațiunile lor în diferite moduri.

Forma clasică a grupului transnațional de societăți (în continuare, GTS) este aceea în care o societate-mamă domină și controlează filialele ei prin intermediul acțiunilor pe care le deține sau altor forme de proprietate sau

¹ În cuprinsul acestei lucrări noțiunea de *întreprindere* nu are neapărat sensul din reglementarea română (art. 3 C. civ.) care include și întreprinderile fără scop lucrativ, ci unul generic, utilizat în instrumente internaționale și europene, care, fără a fi definit, se referă la societatea comercială în sens larg, ce funcționează după principii comune oricărei reglementări, fiecare legislație națională având, însă, propriile abordări și particularități; astfel, noțiunea de întreprindere va fi utilizată alternativ cu aceea de societate.

² Așa cum vom arăta pe parcursul analizei, noțiunea de domiciliu al întreprinderilor/societăților în dreptul UE are o semnificație diferită de aceea din dreptul intern.

³ [Online]: <http://www.oecd.org/corporate/mne/>, (textul oficial: <https://www.oecd.org/daf/inv/mne/48004323.pdf>, arhivă: <https://perma.cc/6FC6-5GWA>).

influență⁴, asociindu-le strategiei ei globale⁵. O altă formă utilizată este aceea a unor unități de afaceri formal independente și integrate în lanțuri globale de producție și distribuție/lanțuri valorice, prin intermediul contractelor pe termen lung. Cum este cazul, de exemplu, a subcontractării internaționale, licenței, contractului de *manufacturing* (cunoscut în țările din estul Europei ca *lohn*), unde controlul este exercitat pe bază de dependență economică⁶. Caracteristica esențială este abilitatea uneia sau mai multor societăți să controleze alte societăți, indiferent dacă conexiunea dintre acestea se realizează pe baza deținerii unui procent din acțiuni sau doar pe bază de contract. În această accepțiune, grupul de societăți se confundă cu rețeaua contractuală⁷.

În literatura juridică din România⁸, se apreciază că grupul de societăți este caracterizat prin controlul exercitat de societatea dominantă (sau de acționarul dominant) asupra societăților din grup și de riscul unic al activității derulate de grup⁹.

⁴ G.-P. CALLIÈS, *Introduction: Transnational Corporations Revisited*, în *Indiana Journal of Global Legal Studies*, vol. 18, nr. 2/2011, p. 604, [online]: <https://www.jstor.org/stable/10.2979/indjglolegstu.18.2.601>, arhivă: <https://perma.cc/942E-SCPR?type=image>.

⁵ J.-M. JACQUET, Ph. DELEBECQUE, S. CORNELOUP, *Droit du commerce international*, Editura Dalloz, Ediția a 3-a, Paris, 2014, p. 182.

⁶ G.-P. CALLIÈS, op.cit., p. 604.

⁷ Pentru dezvoltarea subiectului, C.T. UNGUREANU, *Drept internațional privat european în raporturi de comerț internațional*, Editura Hamangiu, București, 2021, pp. 291-299.

⁸ Pentru o prezentare detaliată a grupului de societăți, a se vedea, M.C. POPA, *Grupurile de societăți*, Editura C.H. Beck, București, 2011; M.C. POPA, *Grupurile de societăți din perspectiva practicii judecătorești*, în *Revista română de drept al afacerilor*, nr. 11/2015.

⁹ Gh. PIPEREA, *Drept comercial. Întreprinderea*, în *reglementarea NCC*, Editura C.H. Beck, București, 2012, p. 363 și urm.; Gh. PIPEREA, *Grupurile de societăți și influența acestora asupra principiilor fundamentale ale contractelor bilaterale*, în *Analele Universității din București, Seria Drept*, nr. II/2011.

GTS beneficiază de putere economică și socială, ceea ce îi facilitează pătrunderea în toate sectoarele economiei ale unei țări, inclusiv în cele de stat; în unele situații, îndeplinește funcții quasi-guvernamentale, oferind infrastructură, servicii sociale, locuințe și chiar organizare de alegeri¹⁰. Grupurile transnaționale de societăți *influențează* economia statelor (statele slab dezvoltate fiind dependente de grupurile transnaționale), această influență având atât aspecte pozitive, cât și negative. Astfel, este de necontestat contribuția GTS la creșterea economică, la transferul de tehnologie, la crearea de locuri de muncă, la specializarea personalului, ș.a., din statele pe teritoriul cărora operează, dar, în același timp reprezintă o sursă de probleme care variază, de la acapararea pieței naționale și eliminarea profesioniștilor locali, până la evaziune fiscală, poluarea mediului, încălcarea drepturilor omului prin facilitarea muncii forțate¹¹, a muncii desfășurate de copii, sprijinirea financiară și intervenția în politica statală a unor regimuri politice care încalcă drepturile omului, ș.a.

Pentru prevenirea și contracararea efectelor negative ale GTS intervine *corporate social responsibility* (în continuare, CSR).

¹⁰ J. WOUTERS, A.-L. CHANÉ, *Multinational corporations in international law*, Leuven Center for Global Governance Studies, working paper No. 29 – December 2013, p. 1, [online]: https://ghum.kuleuven.be/ggs/publications/working_papers/2013/129wouterschane, revizuită în 2015, https://limo.libis.be/limo-explore/fulldisplay?docid=LIRIAS1855540&context=L&vid=Lirias&lang=en_US&search_scope=Lirias&adaptor=Local%20Search%20Engine&tab=default_tab&query=any.contains.Multinational%20Corporations%20in%20International%20Law&offset=0, arhivă: <https://perma.cc/E8N6-3YFM>.

¹¹ Cum este intens mediatizată muncă forțată a musulmanilor uiguri din regiunea Xinjiang, China, [online]: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/apr/09/cotton-slave-labor-uyghur-region-china>, arhivă: <https://perma.cc/8AQS-PYRP>; <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/china-83-major-brands-implicated-in-report-on-forced-labour-of-ethnic-minorities-from-xinjiang-assigned-to-factories-across-provinces-includes-company-responses/>, arhivă: <https://perma.cc/AYY3-UJ9F>.

II. GTS și *corporate social responsibility*

*Corporate social responsibility/responsible business conduct*¹² este un concept care privește răspunderea întreprinderii referitoare la impactul pe care aceasta îl are asupra societății. Întreprinderile au datoria de a conștientiza influența lor pozitivă și negativă asupra societății și a mediului înconjurător și de a lua măsuri pentru a preveni și, în caz de nevoie, pentru a înlătura orice efect negativ, inclusiv în lanțul global de producție și distribuție¹³. Acestui concept îi sunt subsumate, în principal, răspunderea pentru încălcarea drepturilor omului și pentru încălcarea regulilor privind protecția mediului înconjurător¹⁴.

¹² Termenul *responsible business conduct* (RBC) a fost propus de OECD, care l-a definit ca fiind „*making a positive contribution to economic, environmental and social progress with a view to achieving sustainable development and avoiding and addressing adverse impacts related to an enterprise's direct and indirect operations, products or services*”, [online]: https://ec.europa.eu/growth/industry/sustainability/corporate-social-responsibility_ro, arhivă: <https://perma.cc/XH32-KH88>.

¹³ [Online]: https://ec.europa.eu/growth/industry/sustainability/corporate-social-responsibility_ro, arhivă: <https://perma.cc/XH32-KH88>.

¹⁴ G. van Calster, *European Private International Law*, Second edition, Hart Publishing, Oxford, 2016, p. 357.

A. Reglementarea CSR la nivel european

Prin Directiva 2014/95/UE în ceea ce privește prezentarea de informații nefinanciare și de informații privind diversitatea de către anumite întreprinderi și grupuri mari¹⁵ a fost impusă întreprinderilor mari, care sunt entități de interes public și care, la data bilanțului, depășesc criteriul de a avea un număr mediu de 500 de angajați în cursul exercițiului financiar, o *declarație nefinanciară*, care trebuie să conțină informații privind cel puțin aspectele de mediu, sociale și de personal, respectarea drepturilor omului și combaterea corupției și a dării de mită, în măsura în care aceste informații sunt necesare pentru înțelegerea dezvoltării, performanței și poziției întreprinderii și a impactului activității sale (art. 19a). De asemenea, entitățile de interes public care sunt *societăți-mamă ale unui grup*, care, la data bilanțului pe o bază consolidată, depășesc criteriul de a avea un număr mediu de 500 de salariați în cursul exercițiului financiar, trebuie să includă în raportul consolidat al administratorilor o *declarație nefinanciară consolidată*, ce trebuie să conțină același tip de informații (art. 29a). Directiva a fost transpusă în legislația națională prin Ordinul Ministerului Finanțelor Publice nr. 1938/2016 din 17 august 2016 privind modificarea și completarea unor reglementări contabile¹⁶.

În ceea ce privește impactul asupra *mediului înconjurător*, asupra aspectelor sociale și de personal și asupra *drepturilor omului*, potrivit art. 11¹ (6) din Ordinul nr.1938/2016 „Declarația nefinanciară trebuie să

¹⁵ Directiva 2014/95/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 22 octombrie 2014 de modificare a Directivei 2013/34/UE în ceea ce privește prezentarea de informații nefinanciare și de informații privind diversitatea de către anumite întreprinderi și grupuri mari, JO, L 330/1, 15.11.2014.

¹⁶ M. Of. nr. 680, 2.09.2016.

conțină, în ceea ce privește *aspectele legate de mediu* [s.n.], detalii privind impactul actual și previzibil al operațiunilor entității asupra mediului și, după caz, asupra sănătății și a siguranței, utilizarea de energie regenerabilă și neregenerabilă, emisiile de gaze cu efect de seră, utilizarea apei și poluarea aerului. În ceea ce privește *aspectele sociale și de personal* [s.n.], informațiile furnizate în declarația nefinanciară se pot referi la acțiunile întreprinse pentru a asigura egalitatea de gen, punerea în aplicare a convențiilor fundamentale ale Organizației Internaționale a Muncii, condițiile de muncă, dialogul social, respectarea dreptului lucrătorilor de a fi informați și consultați, respectarea drepturilor sindicale, sănătatea și siguranța la locul de muncă, dialogul cu comunitățile locale și/sau acțiunile întreprinse pentru a asigura protecția și dezvoltarea acestor comunități. În ceea ce privește *drepturile omului, combaterea corupției și a dării de mită* [s.n.], declarația nefinanciară poate include informații privind prevenirea abuzurilor în materie de drepturile omului și/sau privind instrumentele instituite pentru combaterea corupției și a dării de mită.”.

Comisia europeană promovează responsabilitatea socială a întreprinderilor și le încurajează să adere la principiile internaționale în materie. Politica europeană cuprinde asigurarea vizibilității CSR și diseminarea de bune practici prin integrarea CSR în educație și cercetare¹⁷.

Pe 10 martie 2021, Parlamentul European a adoptat o rezoluție cu *recomandări* adresate Comisiei Europene cu privire la diligența necesară a întreprinderilor și răspunderea acestora [2020/2129(INL)]¹⁸. În expunerea

¹⁷ [Online]: https://ec.europa.eu/growth/industry/sustainability/corporate-social-responsibility_ro, arhivă: <https://perma.cc/XH32-KH88>.

¹⁸ [Online]: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0073_RO.html, arhivă: <https://perma.cc/F7D9-DYKX>.

de motive se subliniază că, deși este de datoria întreprinderilor să respecte drepturile omului și mediul, este responsabilitatea *statelor și a guvernelor* să protejeze drepturile omului și mediul, iar această responsabilitate nu trebuie transferată actorilor privați¹⁹. Rezoluția este însoțită de o propunere de directivă privind diligența necesară a întreprinderilor și răspunderea acestora, dispozițiile directivei, odată transpuse în legislațiile naționale ale statelor membre, urmând a fi *norme imperative* în sensul art. 16 din Regulamentul Roma II²⁰ (art. 20 din directiva propusă).

B. Reglementarea *soft law* a CSR la nivel global

La nivel internațional există o anumită așteptare, atât din partea statelor în curs de dezvoltare (importatoare de investiții), cât și din partea organizațiilor neguvernamentale, ca statele de origine ale GTS, mai precis, ale societăților dominante din grup, să exercite un control asupra activității acestuia, mai ales prin măsuri care să asigure că GTS nu acționează în detrimentul statelor gazdă și că respectă standardele internaționale²¹. În plus, atunci când au loc încălcări ale normelor internaționale, GTS să fie tras la răspundere, dându-se reglementărilor din statul de origine un efect extrateritorial, în sensul că, pentru acțiunile societăților din grup, acțiuni care au loc în state terțe, de regulă, slab dezvoltate, să fie trasă la răspundere

¹⁹ Punctul 2 din considerentele rezoluției.

²⁰ Regulamentul (CE) nr. 864/2007 al Parlamentului European și al Consiliului din 11 iulie 2007 privind legea aplicabilă obligațiilor necontractuale („Roma II”), JO, L 199, 31.7.2007, p. 40.

²¹ M. Sornarajah, *The International Law on Foreign Investment*, Cambridge University Press, UK, 2010, p. 144.

societatea-mamă sau societatea dominantă din grup cu *domiciliul* în statul de origine.

În acest sens există și se dezvoltă un corp de norme *soft law*, care are ca scop reglementarea conduitei GTS. Printre acestea se numără:

- *Guiding Principles on Business and Human Rights*²² sau așa numitele *Ruggie Principles* din 2011, care au fost bine primite de GTS și receptate de state cu intenția de a le transforma în norme obligatorii. Cu toate acestea, nu au, încă, un impact în practica GTS²³.

- *OECD Guidelines for Multinational Enterprises*²⁴ reprezintă un alt set de recomandări referitoare la o conduită responsabilă a GTS, cu ultima versiune din 2011.

- *ILO Tripartite Declaration of Principles Concerning Multinational Enterprises and Social Policy* este un instrument neobligatoriu, care privește dreptul muncii, încheiat între angajați, angajatori și state, cu ultima versiune din 2017²⁵.

- *Global Compact* este o inițiativă *soft law* pentru societățile care, în mod voluntar se angajează să respecte și să sprijine zece principii, în domeniul

²² [Online]:

https://www.ohchr.org/_layouts/15/WopiFrame.aspx?sourcedoc=/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf, arhivă: <https://perma.cc/DKR7-Z5UM>.

²³ J. Wouters, A.-L. Chané, op.cit., p. 13.

²⁴ Textul este disponibil [online]: <http://mneguidelines.oecd.org/guidelines/>, arhivă: <https://perma.cc/6FC6-5GWA>.

²⁵ Textul este disponibil [online]: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---multi/documents/publication/wcms_094386.pdf, arhivă: <https://perma.cc/3D6Z-BEF9>; a se vedea și, J. Letnar Cernic, *Corporate Responsibility for Human Rights: Analyzing the ILO Tripartite Declaration of Principles Concerning Multinational Enterprises and Social Policy* în *Miskolc Journal of International Law*, Vol. 6, nr. 1/2009, pp. 24-34, [Online]: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1459548.

drepturilor omului, al dreptului muncii, mediului înconjurător și anti-corupției²⁶; în prezent, la această inițiativă ONU participă peste 160 de state și peste 12.000 de societăți²⁷.

Cu toate acestea, se pare că normele *soft law* nu sunt suficiente. Aplicarea acestora este lăsată la aprecierea întreprinderii/societății/GTS și se bazează pe implementarea *voluntară* a unor reguli de conduită. Din jurisprudența existentă reiese, însă, că norme *hard law* sunt necesare pentru reglementarea conduitei GTS. Aceste norme sunt utile mai ales în cazul în care sunt cauzate prejudicii și se pune problema tragerii la răspundere a GTS.

Pe această linie se situează și inițiativa adoptării la nivelul Organizației Națiunilor Unite (în continuare, ONU) a unui tratat internațional, care să reglementeze activitățile societăților multinaționale/GTS și a altor întreprinderi în ceea ce privește respectarea *drepturilor omului*. În acest sens, în 2014, Consiliul Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului (*UN Human Rights Council*), la inițiativa unui număr de state africane, arabe și latino-americane, a constituit un grup de lucru OEIGWG (*Open-ended intergovernmental working group on transnational corporations and other business enterprises with respect to human rights*)²⁸. Majoritatea statelor occidentale au votat împotriva acestui proiect, printre care UE și Statele Unite ale Americii (în continuare, SUA). În 2019, UE a revenit asupra poziției

²⁶ Informații pot fi consultate [online]: <https://www.unglobalcompact.org/>, arhivă: <https://perma.cc/RMY9-9J7M>

²⁷ [Online]: <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/participants>, arhivă: <https://perma.cc/7FQD-XKWM>.

²⁸ UN Human Rights Council, Resolution 26/9 on Elaboration of an international legally binding instrument on transnational corporations and other business enterprises with respect to human rights of 14 July 2014 (UN Doc A/HRC/RES/26/9), [Online] <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/hrc/wgtranscorp/pages/igwgontnc.aspx>, arhivă: <https://perma.cc/S8AM-QUUC>.

inițiale și a declarat că sprijină proiectul²⁹. Grupul de lucru a elaborat un tratat, al cărui *draft* a fost pentru a doua oară revizuit în 2020³⁰ și prin care nu sunt impuse societăților multinaționale obligații *directe* cu privire la drepturile omului, ci *statele* care vor deveni părți la tratat (dacă va fi adoptat) vor fi obligate să adopte sau, dacă există, să îmbunătățească reglementările lor naționale de drept administrativ, civil și penal pentru a putea trage la răspundere societățile stabilite pe teritoriul lor, inclusiv acelea cu activități transnaționale³¹.

Poate să fie, însă, un GTS ținut răspunzător de cauzarea de prejudicii referitoare la drepturile omului și la mediul înconjurător?

III. Răspunderea GTS pentru cauzarea de prejudicii referitoare la drepturile omului și la mediul înconjurător. Rolul domiciliului

GTS poate încălca *direct* drepturile omului prin angajarea de copii la muncă, muncă forțată, criterii discriminatorii de angajare, prejudicii aduse

²⁹ A. PETERS, S. GLESS, Ch. THOMALE, M.-Ph. WELLER, *Business and Human Rights: Making the Legally Binding Instrument Work in Public, Private and Criminal Law*, 2020, Max Planck Institute for Comparative Public Law & International Law (MPIIL), Research Paper nr. 2020-06, p. 5. [Online]: <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3561482>.

³⁰ [Online]:

https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/WGTransCorp/Session6/OEIGWG_Chair-

[Rapporteur second revised draft LBI on TNCs and OBEs with respect to Human Rights.pdf](#), arhivă: <https://perma.cc/EN2W-FYB3>.

³¹ Potrivit art. 8.1 din proiectul de tratat ONU: „*State Parties shall ensure that their domestic law provides for a comprehensive and adequate system of legal liability of legal and natural persons conducting business activities, domiciled or operating within their territory or jurisdiction, or otherwise under their control, for human rights abuses that may arise from their own business activities, including those of transnational character, or from their business relationships.*”.

mediului și, prin asta, punerea în pericol a vieții și sănătății oamenilor. GTS poate încălca *indirect* drepturile omului prin sprijinirea financiară sau prin intervenția în politica statală ori prin crearea de infrastructură în state ale căror regimuri politice încălcă drepturile omului și regulile de protecție a mediului.

Deși GTS poate cauza prejudicii prin încălcarea normelor naționale și internaționale, din punct de vedere juridic, *GTS există, dar nu există*. Această afirmație se bazează, în primul rând, pe faptul că GTS nu are personalitate juridică, iar în absența personalității juridice a grupului, nu se poate recunoaște *naționalitatea* acestuia, care este un atribut al personalității juridice³². Fiecare entitate din grup are propria naționalitate. Neavând o naționalitate unică, GTS nu poate fi supus regulilor aplicabile într-un anumit stat, deoarece nu este național al unui stat, ci poate reuni o „constelație” de naționalități, în funcție de unitățile componente ale grupului.

Naționalitatea este expresia competenței unui stat de a stabili legătura cu naționalii săi și servește pentru determinarea condiției juridice a străinilor. Naționalitatea întreprinderii/societății este direct conectată cu *teritoriul* statului al cărui național este. Indiferent de criteriul în funcție de care se stabilește naționalitatea (criteriul sediului social, cu variațiile lui, criteriul înregistrării, criteriul controlului)³³, întreprinderea/societatea este legată de un anumit *loc/stat*, de care aparține și a cărui legislație i se aplică. Potrivit legislației române, persoana juridică are naționalitatea statului pe al cărui

³² P. MAYER, V. HEUZE, *Droit international privé*, Ediția a 9-a, Editura Montchrestien, Paris, 2007, p. 732; M. MENJUCQ, *Droit international et européen des sociétés*, Ediția a 3-a, Editura Lextenso, Montchrestien, 2011, p. 27.

³³ Pentru detalii, a se vedea, C.T. UNGUREANU, *Dreptul comerțului internațional*, Editura Hamangiu, București, 2018, pp. 22-25.

teritoriu și-a stabilit *sediul social* [art. 2571(1) C. civ.]. În dreptul UE pentru *localizarea* în spațiu a unei persoane juridice/societăți, inclusiv transnaționale, se folosește noțiunea de *domiciliu*. Astfel, potrivit art. 63 (1) din Regulamentul Bruxelles I bis³⁴, o societate sau altă persoană juridică sau o asocieră de persoane fizice sau juridice are *domiciliul* în *locul* unde aceasta își are: „(a) sediul statutar; (b) administrația centrală; sau (c) punctul principal de activitate.”. Pentru Irlanda și Cipru sediul statutar este *sediul social* sau, în lipsa acestuia, *locul de înregistrare* sau, în lipsa acestuia, *locul conform legii căruia a avut loc constituirea* [art. 63 (2)].

În al doilea rând, GTS nu are o *lex societatis* unică, deoarece un GTS nu înseamnă o singură societate, ci un grup de societăți sau alte entități de afaceri conectate și integrate într-o entitate multinațională³⁵, fiecare unitate componentă având propria *lex societatis*, care reglementează funcționarea acesteia (a persoanei juridice). În prezent, nu există un statut juridic al GTS³⁶. Prin urmare GTS, ca entitate, nu poate fi tras la răspundere: este ca o *himeră fata morgana*, există dar nu poate fi atins.

Forma clasică a GTS, așa cum am arătat, este aceea a unui grup de societăți în care o societate-mamă controlează filialele ei prin intermediul acțiunilor sau altor forme de proprietate. Fiecare entitate răspunde pentru actele și faptele proprii. Comunitatea comercianților, de altfel, nici nu agreează ideea recunoașterii unui statut juridic al GTS, deoarece asta l-ar face ușor de „atins” și deci responsabil pentru orice act sau fapt al oricărei părți

³⁴ Regulamentul (UE) nr. 1215/2012 al Parlamentului European și al Consiliului din 12 decembrie 2012 privind competența judiciară, recunoașterea și executarea hotărârilor în materie civilă și comercială, JO L 351/1, 20.12.2012.

³⁵ M. C. POPA, *Grupurile de societăți din perspectiva practicii judecătorești*, op.cit., p. 83.

³⁶ J.-M. JACQUET, Ph. DELEBECQUE, S. CORNELOUP, op.cit., p. 182.

componente a grupului. Ideea abordării unitare a GTS, prin stabilirea unei legi aplicabile unice, nu își are originea în practică, ci aparține teoreticienilor. GTS profită de diferența între legislațiile care guvernează societățile, membre ale grupului și nu are nici un interes ca funcționarea grupului să fie supusă unei legi unice. Dimpotrivă, multitudinea de legi aplicabile societăților din grup este un factor de optimizare a gestiunii grupului³⁷.

De regulă, încălcarea drepturilor omului și a regulilor de protecție a mediului este consecința acțiunilor sau inacțiunilor unui membru al grupului, care *nu* este societatea-mamă (ce are naționalitatea unui stat exportator de investiții, dezvoltat), ci este o *entitate dependentă de societatea-mamă*, fără resurse financiare semnificative, care are naționalitatea unui stat importator de investiții, slab dezvoltat, cu un sistem juridic insuficient dezvoltat sau corupt.

În aceste condiții, se pune problema dacă o societate-mamă, cu *domiciliul* într-un stat membru UE, ar putea fi trasă la răspundere pentru prejudiciile cauzate de entitățile dependente de aceasta, care sunt *localizate* în state din afara teritoriului UE și care au cauzat prejudicii încălcând regulile CSR.

Potrivit reglementărilor naționale actuale din statele membre UE, temeiul juridic pentru răspunderea societății-mamă fie lipsește, fie este neclar și ineficient determinat.

În UE, problema răspunderii societății-mamă din grup, cu *domiciliul* într-un stat membru UE, s-a intensificat pe fondul numărului acțiunilor introduse de victimele încălcărilor drepturilor omului și a regulilor de protecție a mediului cu *domiciliul* în state din afara UE, acțiuni introduse în

³⁷ M. MENJUCQ, op.cit., p. 409.

state membre UE. Recurgerea victimelor la reglementările din spațiul european are și o motivație suplimentară, determinată de imposibilitatea acestora de a mai apela la justiția nord-americană, care, pentru o anumită perioadă, a fost un Robin Hood al drepturilor omului și al protecției mediului înconjurător³⁸.

³⁸ M. WELLER, A. PATO, *Local Parents as ‘Anchor Defendants’ in European Courts for Claims against Their Foreign Subsidiaries in Human Rights and Environmental Damages Litigation: Recent Case Law and Legislative Trends*, *Uniform Law Review*, Vol. 23, nr. 2/2018, p. 398.

A. Extraterritorialitatea reglementării nord-americe *Alien Tort Claims Act* în materia răspunderii GTS

Alien Tort Claims Act (în continuare, ATCA), cunoscut și ca *Alien Tort Statute*, adoptat în 1789, a reprezentat pentru o perioadă temeiul juridic al răspunderii GTS pentru încălcarea dreptului internațional sau, conform exprimării din ATCA, a *dreptului națiunilor*³⁹. Potrivit ATCA instanțele federale americane au competența să soluționeze orice acțiune civilă introdusă de un străin pentru delictе săvârșite prin încălcarea dreptului internațional sau a unui tratat al SUA⁴⁰.

În materia încălcării drepturilor omului, ATCA a început să fie folosit în anii 1970 de activiștii drepturilor omului în cauza *Filártiga v. Peña-Irala*⁴¹. În 1997 ATCA a fost folosit pentru prima oară de o instanță din California⁴² pentru soluționarea cauzei *Doe v. Unocal*, în care o societate multinațională a

³⁹ J. KOLIEB, 'Jesner v Arab Bank': The US Supreme Court Forecloses on Accountability for Corporate Human Rights Abuses, Australian International Law Journal, vol. 24/2018, p. 210 [online]: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3469011.

⁴⁰ „The district courts shall have original jurisdiction of any civil action by an alien for a tort only, committed in violation of the law of nations or a treaty of the United States.” (28 U.S.C. 1350 - Alien's action for tort, [online]: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2011-title28/html/USCODE-2011-title28-partIV-chap85-sec1350.htm>, arhivă: <https://perma.cc/UM8M-UADY>.

⁴¹ În această cauză un ofițer de poliție din capitala statului Paraguay a fost chemat în judecată în SUA pentru torturarea până la moarte a unui cetățean paraguayean pentru convingerile lui politice. Acțiunea a fost introdusă de familia victimei pe când se afla în SUA solicitând azil politic. Instanța americană s-a considerat competentă în temeiul ATCA și a acordat despăgubiri reclamanților de peste 10 milioane de dolari; hotărârea nu a putut fi pusă în executare în Paraguay ([online]: <https://ccrjustice.org/home/what-we-do/our-cases/fil-rtiga-v-pe-irala>, arhivă: <https://perma.cc/7T75-RUE7>).

⁴² Th.(MAXI) ADAMSKI, *The Alien Tort Claims Act and Corporate Liability: A Threat to the United States' International Relations*, în Fordham International Law Journal, vol. 34, nr. 6/2011, p. 1517 și urm.

fost chemată în judecată pentru încălcarea drepturilor omului. Reclamanții au pretins că *Unocal*, un GTS având societatea-mamă de naționalitate nord-americană, care construia o țeavă de gaz pentru guvernul din Birmania, a participat la tortura, munca forțată și uciderea populației aborigene din Birmania de către guvernul birmanez; în fața instanței americane, Birmania a invocat imunitatea de jurisdicție; *Unocal*, înainte de judecarea cauzei pe fond, a fost de acord să tranzacționeze (*to settle*) plătind victimelor despăgubiri⁴³.

În *Wiwa v. Royal Dutch Petroleum*, Ken Saro-Wiwa și opt compatrioți ai săi au fost executați de guvernul nigerian pentru protestele împotriva poluării mediului de către companiile petroliere⁴⁴. Grupul de societăți *Royal Dutch Petroleum* a fost acuzat de complicitate cu regimul militar nigerian la abuzurile împotriva drepturilor omului. Înainte de a ajunge în fața instanței, în 2009, *Royal Dutch Petroleum*, negând toate acuzațiile, a acceptat să plătească familiilor victimelor despăgubiri în valoare de 19,5 milioane dolari⁴⁵.

Instanțele nord-americane au soluționat diferite cauze de încălcări ale drepturilor omului de către GTS⁴⁶, precum *Khulumani v. Barclay National Bank Ltd.* (2007), *Presbyterian Church of Sudan v. Talisman Energy*,

⁴³ M. SORNARAJAH, op.cit., p. 150.

⁴⁴ Noțiunea de companie este folosită în sensul de societate sau întreprindere, traducând termenul din limba engleză „*company*”; în același sens este folosit și termenul de corporație, prin traducerea cuvântului „*corporation*” care se apropie însă mai mult de noțiunea de GTS, așa cum este definit în Cambridge Dictionary ([Online]: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/corporation>, arhivă: <https://perma.cc/W8MM-7RUH>).

⁴⁵ J.M. AMERSON, *What's in a Name? Transnational Corporations as Bystanders Under International Law*, în St. John's Law Review, Vol. 85, nr. 1/2011, [Online]: <http://scholarship.law.stjohns.edu/lawreview/vol85/iss1/1>, arhivă: <https://perma.cc/Y9DD-S5V6>.

⁴⁶ Pentru detalii, a se vedea, J. WOUTERS, A.-L. CHANÉ, op.cit., pp.17-19.

Inc.(2009), *Romero v. Drummond Co.*, *Bowoto v. Chevron Corp.*, *Sinaltrainal v. Coca-Cola Co.*⁴⁷, devenind un fel de justiție internațională pentru încălcarea drepturilor omului.

În 2010 însă, la presiunea comunității de afaceri nord-americane, în cauza *Kiobel v. Royal Dutch Petroleum Corp* (2010), instanța (*2nd Circuit Court*)⁴⁸ a ajuns la concluzia că GTS nu poate fi tras la răspundere conform ATCA, deoarece dreptul națiunilor nu recunoaște răspunderea corporațiilor/companiilor⁴⁹. În fapt, în 2002, Esther Kiobel (și alții) au introdus o acțiune colectivă (*class action*) împotriva a trei companii petroliere: *Royal Dutch Petroleum*, de naționalitate olandeză, *Shell Transport and Trading Company*, de naționalitate britanică și *Shell Transport Petroleum Development Company of Nigeria*, de naționalitate nigeriană. Reclamantii au pretins că pârâții au colaborat cu armata nigeriană în vederea înăbușirii protestelor populației locale pentru daunele aduse mediului, că au aprobat și asistat armata nigeriană care a arestat, violat localnicii și le-a distrus proprietățile⁵⁰.

Hotărârea instanței de apel (*2nd Circuit Court*) a fost atacată la Curtea Supremă (*US Supreme Court*). Curtea a acceptat să soluționeze cauza, inițial cu privire la problema răspunderii corporațiilor în temeiul ATCA. Ulterior,

⁴⁷ S. KHOURY, D. WHYTE, *Corporate Human Rights Violations: Global Prospects for Legal Action*, Editura Routhledge, New York, 2017, p. 82 și urm.

⁴⁸ Pentru o prezentare sumară a sistemului judiciar nord-american, [Online]:

<https://www.justice.gov/usao/justice-101/federal-courts>, arhivă: <https://perma.cc/7ZDL-RMG3>.

⁴⁹ A se vedea și M. STERIO, *Corporate Liability for Human Rights Violations: The Future of the Alien Tort Claims Act*, în *Case Western Reserve Journal of International Law* nr. 50/2018, p. 136 [online]: <https://scholarlycommons.law.case.edu/jil/vol50/iss1/8>, arhivă: <https://perma.cc/GBM7-XTRE>.

⁵⁰ Th. (MAXI) ADAMSKI, op.cit., p. 1529.

Curtea a analizat și o problemă adițională, referitoare la posibilitatea și la circumstanțele în care ATCA permite instanțelor americane să judece o acțiune pentru încălcarea *dreptului națiunilor*, încălcare ce a avut loc pe teritoriul unui alt stat, decât SUA⁵¹. În final, Curtea Supremă s-a ocupat numai de admisibilitatea acțiunii pentru încălcarea drepturilor omului în afara teritoriului SUA, altfel spus, de problema extrateritorialității ATCA, lăsând nesoluționată problema răspunderii corporațiilor în temeiul ATCA. Curtea Supremă a stabilit că în cauze îndreptate împotriva corporațiilor multinaționale, care operează în diferite state, „*mere corporate presence*” în SUA nu este suficientă⁵² pentru competența instanțelor americane. Astfel, *US Supreme Court* s-a pronunțat în 2013 în sensul că ATCA nu este aplicabil atunci când fapta prejudiciabilă a avut loc în afara teritoriului SUA⁵³.

Esther Kiobel, în 2018, după insuccesul pe tărâm american, s-a îndreptat împotriva *Royal Dutch Petroleum/ Shell* la o instanță din Haga⁵⁴, căutând dreptate în UE. Instanța olandeză s-a declarat competentă, iar cauza este în curs de soluționare⁵⁵.

⁵¹ „[w]hether and under what circumstances the [ATCA] allows courts to recognize a cause of action for violations of the law of nations occurring within the territory of a sovereign other than the United States.” (M. STERIO, op.cit., p. 136).

⁵² M. STERIO, op.cit., pp. 137-138.

⁵³ S. KHOURY, D. WHYTE, op.cit. p. 86.

⁵⁴ [Online]: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2018/06/i-will-fight-to-my-last-breath-esther-kiobel-on-her-22year-battle-to-get-shell-in-court/>, [accesat 4.03.2021], arhivă: <https://web.archive.org/web/20210428122247/https://www.amnesty.org/en/latest/news/2018/06/i-will-fight-to-my-last-breath-esther-kiobel-on-her-22year-battle-to-get-shell-in-court/>.

⁵⁵ [Online]: <https://www.asser.nl/DoingBusinessRight/Blog/post/new-event-kiobel-in-the-hague-holding-shell-accountable-in-the-dutch-courts-16-october-2020>, arhivă: <https://perma.cc/FKU8-YYBF>.

US Supreme Court, care nu s-a pronunțat în cauza *Kiobel* cu privire la problema răspunderii corporațiilor/GTS în temeiul ATCA, a clarificat acest aspect în cauza *Jesner v. Arab Bank* în 2018. Cauza *Jesner* a început în 2004, când reclamantii s-au îndreptat împotriva filialei *Arab Bank* din New York, pretinzând că aceasta a facilitat finanțarea terorismului, mai ales printr-o asociație caritabilă din Texas, cu legături cu *Hamas*; reclamantii au solicitat despăgubiri de milioane de dolari pentru victimele ucise în atacurile teroriste. Când, în final, *US Supreme Court* a fost chemată să stabilească dacă corporațiile străine pot fi trase la răspundere (civilă delictuală) pentru încălcarea *dreptului națiunilor*, precum genocidul sau abuzuri săvârșite în privința drepturilor omului, a răspuns că, potrivit *principiilor actuale ale dreptului internațional*, nu poate fi angajată răspunderea corporațiilor sau altor entități morale⁵⁶.

Deși această hotărâre a Curții Supreme nord-americane a scos ATCA dintre puținele resorturi pe care victimele abuzurilor privind drepturile omului și ale protecției mediului le aveau la dispoziție, SUA continuă să se facă auzită în această materie. Astfel, în septembrie 2020 a adoptat *Uyghur Forced Labor Prevention Act* prin care, în principal, se urmărește interzicerea importului în SUA de bunuri din *Xinjiang Uyghur Autonomous Region*, China, considerând că acestea sunt rezultatul *muncii forțate* a populației

⁵⁶ „It does not follow, however, that current principles of international law extend liability—civil or criminal—for human-rights violations to corporations or other artificial entities. This is confirmed by the fact that the charters of respective international criminal tribunals often exclude corporations from their jurisdictional reach” din opinia judecătorului Kennedy, care a redactat opinia majorității Curții, p. 14, (hotărârea disponibilă [Online]: https://www.supremecourt.gov/opinions/17pdf/16-499_1a7d.pdf, arhivă: <https://perma.cc/Q7NW-PLTN>).

minoritare musulmane a uigurilor⁵⁷. O referire la uiguri se face și în Rezoluția Parlamentului European din 2020 cu privire la diligența necesară a întreprinderilor și răspunderea acestora, în care se „solicită Comisiei să efectueze o revizuire amănunțită a întreprinderilor cu sediul la Xinjiang care exportă produse în Uniune, pentru a identifica posibilele încălcări ale drepturilor omului, în special cele legate de represiunea uigurilor;” (punctul 4).

B. Răspunderea GTS în dreptul european

Persoanele ale căror drepturi fundamentale au fost încălcate, inclusiv ca urmare a daunelor provocate mediului înconjurător au domiciliul, de regulă, așa cum am precizat deja, în state slab dezvoltate/eventual în curs de dezvoltare, care sunt situate în afara UE.

Motivele pentru care persoanele prejudiciate introduc acțiuni împotriva societății-mamă sau a societății dominante în instanțe situate în UE și nu împotriva societăților din grup direct răspunzătoare de prejudiciile cauzate în statele unde au avut loc prejudiciile pot fi diverse: societatea din grup este posibil să nu aibă suficiente mijloace pentru acoperirea prejudiciului, pe când societatea-mamă este potentă financiar; sistemul judiciar din statul unde este localizată filiala direct responsabilă poate fi deficient, poate fi controlat de stat, poate favoriza filiala, iar victimele urmăresc aplicarea unor legi (din UE), care să le ofere protecție și despăgubiri echitabile, etc.⁵⁸.

⁵⁷ [Online]: <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/6210/text>, arhivă: <https://perma.cc/C7R9-M5EX>.

⁵⁸ M. WELLER, A. PATO, op.cit., p. 400.

În UE, pentru a stabili dacă societatea-mamă sau societatea dominantă din grup răspunde pentru acțiunile/inacțiunile societăților pe care le controlează, trebuie să fie determinate, mai întâi, instanța competentă și legea aplicabilă.

1. Instanța competentă conform dreptului internațional privat european pentru răspunderea GTS

În ceea ce privește competența jurisdicțională este aplicabil Regulamentul Bruxelles I bis. Întrucât se pune problema răspunderii delictuale, aplicabile, în principal, sunt art. 4, care este regula generală de competență și art. 7(2) în materia răspunderii delictuale, reclamantul putând alege.

Conform art. 4 (1) din Regulamentul Bruxelles I bis, persoanele *domiciliate* pe teritoriul unui stat membru sunt acționate în justiție, indiferent de naționalitatea lor, în fața instanțelor respectivului stat membru. Se consideră, în temeiul art. 63 (1) din regulament, așa cum am arătat deja, că, o societate sau altă persoană juridică sau o asocieri de persoane fizice sau juridice are *domiciliul* în locul unde aceasta își are: „(a) sediul statutar; (b) administrația centrală; sau (c) punctul principal de activitate.”. Pentru Irlanda și Cipru sediul statutar este sediul social sau, în lipsa acestuia, locul de înregistrare sau, în lipsa acestuia, locul conform legii căruia a avut loc constituirea [art. 63 (2)]. Asta înseamnă că dacă societatea-mamă poate fi localizată pe teritoriul UE, utilizând unul dintre aceste puncte de legătură, atunci instanța de la locul sediului/înregistrării/administrației centrale/punctului principal de activitate va fi competentă.

Competența stabilită în temeiul art. 4 nu poate fi înlăturată, adică instanța sesizată nu poate să refuze judecarea cauzei pe motiv că o altă

instanță este mai potrivită să o judece, aplicând teoria cunoscută în dreptul anglo-saxon ca *forum non conveniens*. Potrivit acestei teorii, o instanță normal competentă poate refuza să soluționeze litigiul, dacă apreciază că o altă instanță este mai îndreptățită – „*more convenient*” – să-l judece⁵⁹. Articolul 4 din Regulament are la bază concepția continentală, potrivit căreia instanța normal competentă nu-și poate declina competența în favoarea unei instanțe „mai potrivite”⁶⁰. Aceasta reiese și din cauza *Owusu c. Jackson* (C-281/2002), unde CJUE a precizat că utilizarea teoriei *forum non conveniens* ar submina principiul certitudinii în stabilirea competenței, care este un principiu de bază al Regulamentului Bruxelles I bis.

Dacă societatea-mamă sau o altă societate din grup responsabilă de comiterea delictului nu este domiciliată în UE, atunci Regulamentul Bruxelles I bis nu este aplicabil. Potrivit art. 6(1), dacă pârâtul nu are domiciliul pe teritoriul unui stat membru, competența instanțelor este determinată de legislația statului membru în cauză.

În legislația din unele state membre există prevederi prin care se conferă competență instanțelor chiar și atunci când pârâtul nu este domiciliat în UE, utilizând, de exemplu, instituția *forum necessitatis*. În Codul de procedură civilă olandez există o asemenea prevedere⁶¹; și în Codul de

⁵⁹ A se vedea și A. REED, *Venue resolution and forum non conveniens: four models of jurisdictional propriety*, Center For Dispute Resolution, Missouri Law School, October 20-21, 2011, p. 25 și urm., [online]: http://nrl.northumbria.ac.uk/5978/3/Alan_Reed-Venue_Resolution_and_Forum_Non_Conveins-Four_Models_of_Jurisdictional_Propriety.pdf, arhivă: <https://perma.cc/HTH7-X3JL>.

⁶⁰ P. STONE, *EU Private International Law*, 2nd ed., Ed. Edward Elgar Publishing, 2010, Cheltenham, UK, p. 55.

⁶¹ A.G. CASTERMANS, J. VAN DER WEIDE, *The Legal Liability of Dutch Parent Companies for Subsidiaries' Involvement in Violations of Fundamental, Internationally Recognised Rights* (December 15, 2009), pp. 45-46, [online]: <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1626225>.

procedură civilă română se prevede competența instanțelor române ca *for de necesitate*. Potrivit art. 1069 (1) „Instanța română de la locul cu care cauza prezintă o legătură suficientă devine competentă să soluționeze cauza, deși legea nu prevede competența instanțelor române, dacă se dovedește că nu este posibilă introducerea unei cereri în străinătate sau că nu se poate pretinde în mod rezonabil ca ea să fie introdusă în străinătate.”.

Potrivit art. 7(2) din Regulamentul Bruxelles I bis, în materie delictuală și *quasi-delictuală* este competentă instanța de la locul unde s-a produs sau riscă să se producă fapta prejudiciabilă. În ceea ce privește noțiunea de *loc al faptei prejudiciabile*, atunci când *fapta generatoare a prejudiciului și prejudiciul* se produc pe teritoriul unor state diferite, CJUE a stabilit, în decizia *Bier c. Mines de Potasse d'Alsace* (C-21/76)⁶², că prin loc al faptei prejudiciabile se înțelege, deopotrivă, atât locul unde prejudiciul s-a produs, cât și *locul evenimentului causal*, reclamantul având posibilitatea de a alege între cele două instanțe.

În materia răspunderii delictuale pentru prejudicii aduse drepturilor omului/mediului reclamantul ar trebui să facă dovada că evenimentul causal, care a condus la producerea prejudiciului este localizat în UE, mai precis, ar trebui să probeze că lipsa de diligență/neglijența societății-mamă ori a

⁶² În cauza *Bier c. Mines de Potasse d'Alsace*, un horticultor olandez a chemat în judecată Societatea *Mines de Potasse d'Alsace*, pentru a răspunde de prejudiciile cauzate reclamantului prin deversarea, în Franța, de deșeuri salin în apele Rinului, care i-au prejudiciat culturile aflate în Olanda. Fapta generatoare a avut loc în Franța, iar prejudiciul în Olanda. Pentru soluționarea litigiului competentă este, fie instanța franceză, de la locul evenimentului causal, fie instanța olandeză, de la locul prejudiciului produs, la alegerea reclamantului (horticultorul olandez a ales instanța olandeză).

societății dominante a avut ca rezultat prejudiciul care s-a produs pe teritoriul unui stat terț UE⁶³.

Întrucât această probă este dificil de făcut, soluția mai sigură este utilizarea normei generale de competență din art. 4.

În materie delictuală sau quasi-delictuală, este competentă și instanța locului unde fapta prejudiciabilă *riscă* să se producă. Victima potențială poate introduce, astfel, o *acțiune preventivă* împotriva unei întreprinderi, de exemplu, pentru ca instanța să o oblige să ia măsuri antipoluante, pentru a împiedica producerea unei fapte iminente, cu consecințe păgubitoare.

Un exemplu recent este acțiunea introdusă în 2019 de *Milieudefensie (Friends of the Earth Netherlands)*, o asociație pentru protecția mediului și alte organizații neguvernamentale și persoane fizice (17.000)⁶⁴ împotriva *Royal Dutch Shell (RDS)*, care este în curs de soluționare⁶⁵. Reclamanții pretind ca RDS să fie obligată să reducă emisiile de dioxid de carbon la 45% până în 2030 și la 0% până în 2050, conform Acordului de la Paris adoptat în temeiul Convenției-cadru a Națiunilor Unite asupra schimbărilor climatice din 2015⁶⁶, în vigoare din 2016, primul instrument multilateral obligatoriu din

⁶³ G. van CALSTER, *The Role of Private International Law in Corporate Social Responsibility*, Erasmus Law Review, nr. 3/2014, pp. 129-130.

⁶⁴ Aceste organizații sunt: ActionAid NL, Both ENDS, Fossilvrij NL, Greenpeace NL, Young Friends of the Earth NL, Waddenvereniging [online]: <http://climatecasechart.com/non-us-case/milieudefensie-et-al-v-royal-dutch-shell-plc/>, arhivă: <https://perma.cc/2YC5-KFHY>.

⁶⁵ [Online]: <http://climatecasechart.com/non-us-case/milieudefensie-et-al-v-royal-dutch-shell-plc/>, arhivă: <https://perma.cc/2YC5-KFHY>.

⁶⁶ Acordul a fost ratificat de România prin Legea nr. 57/2017, M. Of. nr. 276, 20.04.2017 și de UE, prin Decizia(UE) 2016/1841 a Consiliului din 5 octombrie 2016 privind încheierea, în numele Uniunii Europene, a Acordului de la Paris adoptat în temeiul Convenției-cadru a Națiunilor Unite asupra schimbărilor climatice, JO L 282/1, 19.10.2016.

punct de vedere juridic și cu participare universală în domeniul schimbărilor climatice.

2. Legea aplicabilă răspunderii GTS conform dreptului internațional privat european

În materia răspunderii delictuale, legea aplicabilă în UE se stabilește în temeiul Regulamentului Roma II. Regula generală de competență legislativă este cuprinsă în art. 4. Astfel, potrivit art. 4 (1) „legea aplicabilă obligațiilor necontractuale care decurg dintr-o faptă ilicită este legea țării în care s-a produs prejudiciul, indiferent în ce țară are loc faptul cauzator de prejudicii și indiferent de țara sau țările în care se manifestă efectele indirecte ale respectivului fapt.”. Punctul de legătură utilizat diferă față de cel aplicabil conform Regulamentul Bruxelles I bis, unde se are în vedere *locul faptei prejudiciabile*, care, în funcție de interpretarea dată de CJUE, poate fi atât *locul faptei generatoare a prejudiciului*, cât și *locul unde s-a produs prejudiciul*.

Această regulă de conflict nu profită victimelor care urmăresc aplicarea unei legi europene pentru soluționarea pe fond a litigiului, întrucât locul unde se produce prejudiciul se află într-un stat terț UE.

În art. 4(3) din Regulamentul Roma II este prevăzută o regulă derogatorie, numită *escape clause*, în care se dispune că, în cazul în care reiese clar, din toate circumstanțele speței, că fapta ilicită are în mod vădit mai multă legătură cu o altă țară decât aceea a locului unde prejudiciul s-a produs, se aplică legea acelei alte țări. În cazul CSR este destul de dificil de probat că

fapta ilicită are legătură cu locul unde este situată societatea-mamă⁶⁷ sau societatea dominantă, de aceea nu este o soluție potrivită⁶⁸.

În materia daunelor provocate mediului se aplică norma conflictuală din art. 7 Regulamentul Roma II, conform căruia, „Legea aplicabilă obligațiilor necontractuale care decurg din prejudicii aduse mediului sau din prejudicii suferite de persoane sau bunuri, ca urmare a unor prejudicii aduse mediului, este legea stabilită în conformitate cu articolul 4 alineatul (1), cu excepția cazurilor în care persoana care pretinde despăgubiri pentru aceste prejudicii dorește să-și întemeieze acțiunea pe legea țării în care a avut loc faptul cauzator de prejudiciu.”.

Prin urmare, victima are posibilitatea de a alege între legea locului unde s-a produs prejudiciul de mediu și legea locului unde a avut loc faptul cauzator/declanșator al prejudiciului. Legea aleasă se aplică atât prejudiciilor personale, cât și aceloră patrimoniale. Victima este interesată să aleagă legea locului faptului cauzator al prejudiciului, urmărind să dovedească faptul că acolo unde este situată societatea-mamă își are originea fapta prejudiciabilă.

Unii autori sprijină ideea utilizării art. 17 din Regulamentul Roma II, conform căruia „În evaluarea comportamentului unei persoane a cărei răspundere este invocată, *se ține cont*, în fapt și în mod corespunzător, de normele de siguranță și comportament în vigoare în locul și în momentul producerii faptului care angajează răspunderea persoanei respective.”. Răspunderea societății mamă sau dominante pentru încălcările drepturilor omului sau de protecție a mediului s-ar întemeia pe regulile/normele de

⁶⁷ G. van CALSTER, *European Private ...* op.cit., p. 370.

⁶⁸ G. RÜHL, *Towards a German Supply Chain Act? Comments from a choice of law and a comparative perspective*, October 9, 2020, pp. 7-8, [online]: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3708196.

siguranță și comportament⁶⁹. Art. 17 nu conține, însă, o normă conflictuală, care să indice legea aplicabilă, ci doar prevede că instanța trebuie să țină cont de normele de siguranță și comportament. Asta înseamnă că după ce este determinată legea aplicabilă, instanța trebuie să țină seama în soluționarea fondului și de normele în vigoare la locul faptului cauzator al prejudiciului⁷⁰, în sensul că, de exemplu, o societate nu va fi responsabilă pentru anumite acțiuni prohibite de legea aplicabilă, dar legale la locul faptei prejudiciabile⁷¹.

3. Temeiul acțiunii în răspundere civilă delictuală pentru încălcarea drepturilor omului/regulilor de protecție a mediului

Redactarea art. 4(1) Regulamentul Roma II, care vorbește despre legea aplicabilă obligațiilor necontractuale care *decurg* dintr-o faptă ilicită, sugerează că *diferite obligații* pot să aibă originea într-o faptă ilicită, cum este, de exemplu, obligația de a repara prejudiciul cauzat prin încălcarea obligației de diligență, prejudiciul rezultat din inacțiune/neglijență, ș.a.

În UE nu există reguli uniforme cu privire la temeiul acțiunii în răspundere, prin urmare fiecare stat membru aplică reguli proprii. De exemplu, în dreptul anglo-saxon există obligația de diligență (*duty of care*) a

⁶⁹ L. ENNEKING, *Crossing the Atlantic? The Political and Legal Feasibility of European Foreign Direct Liability Cases*, George Washington International Law Review, Vol. 40, nr. 4/2009, pp. 903-938, [online]: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2206818.

⁷⁰ G. RÜHL, op.cit., p. 8.

⁷¹ Acest text a fost adoptat, mai ales, pentru prejudiciile cauzate în accidente rutiere și un exemplu din literatura juridică se referă la un accident cauzat în Franța, în care legea aplicabilă era legea spaniolă. La soluționarea fondului, instanța a trebuit să țină cont de reglementările franceze privind circulația pe drumurile publice. În acest sens, A. MILLS, *The Application of Multiple Laws Under the Rome II Regulation*, pp. 150-151, în J. AHERN, W. BINCHY (editors), *The Rome II Regulation on the Law Applicable to Non-Contractual Obligations. A New International Litigation Regime*, Martinus Nijhoff Publishers, 2009.

societății-mamă/societății dominante față de filialele/societățile dependente de ea, pe când în dreptul continental, răspunderea societății-mamă are la bază ideea de culpă⁷². De regulă, obligațiile încălcate sunt obligații de a face și răspunderea se declanșează când nu sunt îndeplinite, adică prejudiciile sunt rezultatul inacțiunii/omisiunii (când societatea-mamă/dominantă nu a împiedicat filiala de la săvârșirea unei fapte prejudiciabile ori nu a luat măsurile pe care trebuia să le ia, astfel încât prejudiciul să nu aibă loc).

În statele membre UE (în care există prevederi în materie), pentru ca obligația de diligență să fie temeiul juridic pentru tragerea la răspundere a societății-mamă se impun două condiții, aceea ca societatea-mamă să dețină între 75-100% din acțiunile societății din grup vinovată de acțiuni/inacțiuni ce atrag răspunderea delictuală și să controleze, dirijeze, coordoneze activitățile filialei/societății din grup⁷³. Faptul că societatea-mamă deține majoritatea acțiunilor într-o filială a sa ori că administrația centrală/conducerea este aproape identică în cele două societăți reprezintă indicii că societatea-mamă controlează operațiunile și managementul filialei⁷⁴.

În afară de obligația de diligență, care se folosește ca temei a tragerii la răspundere a societății-mamă pentru acțiunile/inacțiunile unei societăți dependente din grup, un alt temei utilizat este *piercing the corporate veil*⁷⁵, considerându-se conduita societății din grup ca identificându-se cu conduita

⁷² C. VAN DAM, *Tort Law and Human Rights: Brothers in Arms On the Role of Tort Law in the Area of Business and Human Rights*, în *Journal of European Tort Law*, vol. 2, nr. 3/2011, p. 237.

⁷³ *Ibidem*, p. 248.

⁷⁴ *Ibid.*, p. 249.

⁷⁵ Pentru detalii, C.T. UNGUREANU, *Dreptul comerțului ... op.cit.*, pp. 48-50.

societății-mamă. Mai multe state membre UE recunosc instituția *piercing the corporate veil*⁷⁶, dar utilizarea ei se face în condiții deosebit de restrictive. În plus, atunci când se folosește instituția *piercing the corporate veil* pentru a impune indirect răspunderea în sarcina societății-mamă, Regulamentul Roma II nu este aplicabil⁷⁷. Această instituție poate fi considerată ca făcând parte din regulile aplicabile societăților, care sunt excluse din sfera de aplicare a regulamentului, conform art. 1(2)(d)⁷⁸.

4. Spețe emblematiche soluționate de instanțe din state membre UE

În ultimii ani, instanțe din state europene au fost puse în situația de a se pronunța cu privire la răspunderea GTS. Deși soluțiile instanțelor nu au reprezentat victorii răsunătoare pentru victimele abuzurilor în materia drepturilor omului și a protecției mediului înconjurător, au avut ca principal rezultat acutizarea problemei răspunderii GTS și au determinat reacții la nivel legislativ european și în unele state membre UE.

⁷⁶ C. VAN DAM, op.cit., p. 247.

⁷⁷ G. RÜHL, op.cit., p. 5; M. WELLER, A. PATO, op.cit., p. 404.

⁷⁸ Art. 1(2)(d) din Regulamentul Roma II: „(2) Următoarele aspecte sunt excluse din domeniul de aplicare al prezentului regulament: (d) obligațiile necontractuale care derivă din dreptul societăților comerciale și a altor organisme, constituite sau nu ca persoane juridice, cu privire la aspecte precum constituirea, prin înregistrare sau în alt mod, personalitatea juridică, organizarea internă sau dizolvarea societăților comerciale și a altor organisme, constituite sau nu ca persoane juridice, răspunderea personală a asociațiilor și membrilor pentru obligațiile societății comerciale sau organismului, precum și răspunderea personală a cenzorilor față de o societate comercială sau față de membrii acesteia în efectuarea controalelor legale ale documentelor contabile;”.

a) Cauza Okpabi

La fel ca în cauza Kiobel din SUA, o instanță din UE, mai precis din Marea Britanie (în continuare, UK) a hotărât în cauza *Okpabi* că nu este competentă pentru soluționarea unei acțiuni în încetare și în repararea prejudiciului introdusă împotriva unei societăți–mamă înregistrate în UK, pentru prejudiciile cauzate de o unitate secundară a sa cu sediul într-un stat terț, unde prejudiciul a avut loc⁷⁹.

În fapt, un grup/colectiv de 42.500 nigerieni⁸⁰ a chemat în judecată în UK în 2015 pe *Royal Dutch Shell* (în continuare, RDS), o întreprindere de tip holding⁸¹ înregistrată în UK și *Shell Petroleum Development Company of Nigeria*, o întreprindere de producție, de naționalitate nigeriană, solicitând încetarea acțiunilor de poluare și despăgubiri pentru prejudiciile de mediu și prejudiciile suferite de populația nigeriană ca urmare a poluării realizate de întreprinderea nigeriană din cauza scurgerilor de petrol datorate utilajelor neîntreținute și a furtului de petrol brut.

Instanța britanică și-a stabilit, mai întâi competența, folosind prevederile art. 4 (1) din Regulamentul Bruxelles I bis, conform căruia persoanele (fizice/juridice) domiciliate pe teritoriul unui stat membru sunt acționate în justiție, indiferent de naționalitatea lor, în fața instanțelor

⁷⁹ M. WELLER, A. PATO, op.cit., p. 399.

⁸⁰ [Online]: <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/shell-lawsuit-re-oil-spills-ogale-bille-communities-in-nigeria-okpabi-v-shell/>, arhivă: <https://perma.cc/6FMD-G6RJ>.

⁸¹ *Holdingul este societatea dominantă a grupului, care exercită controlul asupra societăților din grup prin intermediul acțiunilor (control acționarial); în acest sens, M. MENJUCQ, op.cit., p. 407.*

respectivului stat membru. Cum societatea-mamă, RDS, era înregistrată în UK, asta însemna că avea „domiciliul” în UK.

Cu toate acestea, instanța britanică a apreciat că, potrivit *lex fori*, pentru determinarea competenței se apreciază, mai întâi, dacă reclamantul are un motiv/o cauză pentru care să-l cheme în judecată pe pârât, respectiv, pe RDS, iar pentru asta trebuie cercetat fondul. Verificarea admisibilității acțiunii în vederea stabilirii competenței nu este în acord cu principiile Regulamentului Bruxelles I bis. Numai după stabilirea competenței, instanța poate trece la judecarea fondului cauzei. În speța *Reisch c. Kiesel* (C-103/05)⁸², CJUE a stabilit că un co-pârât poate fi chemat în fața instanței de sediu al celuilalt pârât, conform art. 8 (1) din Regulamentul Bruxelles I bis, chiar dacă acțiunea împotriva lui este inadmisibilă. Prin urmare admisibilitatea acțiunii apare ca fiind irelevantă în stabilirea competenței⁸³.

Instanța britanică a ignorat acest aspect și a verificat admisibilitatea acțiunii aplicând, în parte⁸⁴, norma conflictuală din art. 7 Regulamentul Roma II. Prin urmare, în materia daunelor aduse mediului, reclamantul poate alege între legea țării în care s-a produs prejudiciul și legea țării în care a avut loc faptul cauzator de prejudiciu. În acest mod, întreprinderile europene cu activitate în statele cu legislație permisivă în materia protecției mediului nu pot beneficia de aceasta, dacă victima poluării de exemplu, alege legea statului în care a avut loc faptul cauzator de prejudiciu și care este statul unde întreprinderea este înregistrată/are sediul.

⁸² Cauza CJUE *Reisch c. Kiesel* din 13 iulie 2006 (C-103/2005), [online]: www.curia.eu.

⁸³ M. WELLER, A. PATO, op.cit., p. 403.

⁸⁴ Până la 11 ianuarie 2009, de când se aplică Regulamentul Roma II, a fost aplicabil dreptul englez.

În speța analizată, a fost aplicată legea engleză. Potrivit legii engleze, societatea-mamă poate fi trasă la răspundere pentru acțiunile sau inacțiunile unei unități secundare/filiale dacă are o *obligație de diligență (duty of care)* față de aceasta. Pentru a se stabili dacă are o obligație de diligență trebuie îndeplinite trei condiții: prejudiciul trebuie să fi fost previzibil pentru societatea-mamă, trebuie să existe o anumită legătură între reclamanți și pârât, iar dacă este impusă obligația de diligență aceasta trebuie să fie echitabilă, justă și rezonabilă⁸⁵. În speță, instanța a hotărât că RDS *nu are nici o obligație de diligență* deoarece: nu deține acțiuni în societatea nigeriană (*Shell Petroleum Development Company of Nigeria*), nu are licență să desfășoare operațiuni de producție în Nigeria, nu a influențat managementul filialei/unității secundare și nu este echitabil, just și rezonabil să fie trasă la răspundere societatea-mamă, pentru că astfel se va declanșa răspunderea ei nedeterminată pentru toate acțiunile sau omisiunile ei la nivel global⁸⁶. În consecință, instanța a hotărât că împotriva RDS nu există nici o acțiune și că, prin urmare, nici societatea nigeriană nu poate să fie chemată în judecată în UK. Reclamanții au declarat apel la instanța supremă, care a fost admis pe 12 februarie 2021⁸⁷, urmând rejudecarea la *High Court*.

⁸⁵ M. WELLER, A. PATO, op.cit., p. 404.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ [Online]: <https://www.supremecourt.uk/press-summary/uksc-2018-0068.html>, arhivă: <https://perma.cc/8A9F-AFJN>.

b) Cauza Akpan

Un alt caz soluționat de o instanță din UE este *Akpan*, în care „protagoniste” sunt tot RDS și societatea nigeriană de producție, de data asta în fața unei instanțe de la Haga (Olanda). În această speță, în 2013, fermieri și pescari nigerieni sprijiniți de *Milieudefensie (Friends of the Earth Netherlands)*⁸⁸, o asociație de protecție a mediului, i-au chemat în judecată pe RDS și societatea nigeriană de producție solicitând despăgubiri pentru poluarea mediului, ca urmare a neglijenței în luarea măsurilor de întreținere a infrastructurii și a evitării furtului de petrol⁸⁹.

Deși RDS este înregistrată în UK, are administrația centrală (*headquarters*) în Olanda, iar conform art. 4 (1) din Regulamentul Bruxelles I bis, coroborat cu art. 63 (1), instanțele olandeze sunt competente, pentru că RDS poate fi chemată în judecată la domiciliul acesteia, care se consideră a fi, fie acolo unde are sediul statutar, fie unde este situată *administrația ei centrală*, fie la punctul principal de activitate.

Instanța olandeză s-a declarat competentă, dar a ajuns la aceeași soluție ca și instanța britanică, considerând că RDS nu poate fi trasă la răspundere, pentru că nu are o obligație de diligență față de societatea nigeriană. Ca să hotărască astfel, a aplicat legea engleză. Spre deosebire de instanța britanică, s-a considerat competentă să soluționeze acțiunea îndreptată împotriva societății nigeriene, aplicând prevederile Codului olandez de procedură, în materie de conexitate⁹⁰, chiar dacă acțiunea îndreptată împotriva RDS a fost respinsă. Pe fond, a considerat societatea

⁸⁸ [Online]: <https://www.foeeurope.org/netherlands>.

⁸⁹ M. WELLER, A. PATO, op.cit., p. 408.

⁹⁰ *Ibid.*, p. 409.

nigeriană responsabilă de neglijență pentru neîndeplinirea obligației de diligență.

c) Cauza KiK

Nu numai societatea-mamă dintr-un GTS poate fi pusă în situația de a fi trasă la răspundere pentru acțiunile sau inacțiunile unei filiale/subsidiare, ci și o *societate dintr-o rețea contractuală*, ca în modelul lanțului de contracte. Astfel, în 2015, patru victime ale incendiului produs în Pakistan la *Ali Entreprises*, în care au decedat 260 de lucrători, au introdus o acțiune în Germania împotriva importatorului și distribuitorului principal al *Ali Entreprises, KiK Textilien*, cu sediul în Germania. Victimele au solicitat daune morale în cuantum de 30.000 euro fiecare, considerând că KiK, fiind principalul cumpărător/importator, răspunde delictual pentru fapta întreprinderii *Ali Entreprises*, furnizorul bunurilor, care se află într-o situație de dependență economică față de KiK. De asemenea, reclamantii au susținut că răspunderea lui KiK se întemeiază și pe obligația de diligență față de societatea dependentă de ea⁹¹.

Instanța germană s-a declarat competentă să soluționeze cauza în temeiul Regulamentului Bruxelles I bis, acțiunea fiind introdusă la *domiciliul* întreprinderii KiK. Pentru a soluționa pe fond cauza, instanța a aplicat legea pakistaneză ca lege a locului în care s-a produs prejudiciul, conform

⁹¹ M. WELLER, A. PATO, op.cit., p. 410.

Regulamentului Roma II, art. 4 (1)⁹². În 2019 a respins acțiunea pe motiv că, potrivit dreptului pakistanez, acțiunea era prescrisă⁹³.

IV. Evoluții la nivel legislativ

Recent, la nivelul UE, s-a considerat că utilizarea normelor *soft law* în materia CSR nu sunt satisfăcătoare și că se impune o reglementare europeană pentru a asigura, în principal, respectarea drepturilor omului și a regulilor de protecție a mediului înconjurător. În ceea ce privește protecția drepturilor omului un instrument *hard law*, care merită menționat, este proiectul de tratat ONU elaborat de grupul de OEIGWG, cu ultima versiune din 2020. O modificare a abordării CSR se manifestă și în unele state membre UE.

A. Proiecte legislative europene

În octombrie 2020 a fost formulată o propunere de directivă, *Directive on Corporate Due Diligence and Corporate Accountability*⁹⁴. În Rezoluția Parlamentului European din 10 martie 2021, conținând *recomandări* adresate Comisiei Europene cu privire la diligența necesară a întreprinderilor

⁹² Legea aplicabilă obligațiilor necontractuale care decurg dintr-o faptă ilicită este legea țării în care s-a produs prejudiciul, indiferent în ce țară are loc faptul cauzator de prejudicii și indiferent de țara sau țările în care se manifestă efectele indirecte ale respectivului fapt.

⁹³ [Online]: <https://www.dw.com/en/kik-german-court-rejects-pakistani-lawsuit-over-deadly-fire/a-47022977>, arhivă: <https://perma.cc/5RXZ-WFGP>.

⁹⁴ Draft Report with recommendations to the Commission on corporate due diligence and corporate accountability (2020/2129(INL)), Recommendations for Drawing up a European Parliament and Council *Directive on Corporate Due Diligence and Corporate Accountability*, [Online]: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/JURI-PR-657191_EN.pdf, arhivă: <https://perma.cc/K3Q4-T7PX>.

și răspunderea acestora, propunerea de directivă din anexa rezoluției reprezintă o versiune modificată a directivei din octombrie 2020.

În linii mari, actuala propunere de directivă vizează *întreprinderile*⁹⁵ *mari* având naționalitatea unui stat membru UE (reglementate de dreptul unui stat membru) sau care sunt *stabilite* pe teritoriul UE [art. 2(1)] și *întreprinderile mici și mijlocii cotate la bursă* sau care își desfășoară activitatea în sectoare *cu grad ridicat de risc*⁹⁶ [art. 2(2)]. De asemenea, prevederile directivei propuse au un *efect extrateritorial*, aplicându-se și întreprinderilor de tipul celor de mai sus, care au naționalitatea unui stat terț UE și care *nu sunt stabilite* pe teritoriul UE (nu au *reședința* pe teritoriul UE), dar care operează/își desfășoară activitatea pe piața UE prin vânzarea de bunuri sau prestarea de servicii [art. 2(3)]. Aceste întreprinderi vor trebui să se supună prevederilor din statul membru pe teritoriul căruia operează (stat care va fi transpus prevederile directivei).

Prin urmare, principiul teritorialității, care este direct legat de domiciliul întreprinderilor în spațiul european, se interconectează cu principiul extrateritorialității reglementării europene în scopul asigurării eficienței măsurilor impuse statelor membre prin directivă, pe piața europeană. Potrivit punctului 13 din considerentele directivei, *introducerea de cerințe obligatorii privind diligența necesară la nivelul UE ar fi benefică pentru întreprinderi din punctul de vedere al armonizării, certitudinii juridice și asigurării unor condiții echitabile de concurență și ar oferi un*

⁹⁵ În proiectul directivei se utilizează noțiunea de *întreprindere*, fără ca aceasta să fie definită.

⁹⁶ Corespunzător Regulamentului (UE) 2017/821 al Parlamentului European și al Consiliului din 17 mai 2017 de stabilire a unor obligații de diligență necesară în cadrul lanțului de aprovizionare care revin importatorilor din Uniune de staniu, tantal și tungsten, de minereuri ale acestora și de aur provenind din zone de conflict și din zone cu risc ridicat (JO L 130, 19.5.2017, p. 1).

avantaj competitiv întreprinderilor cărora li se aplică, în măsura în care societatea cere din ce în ce mai mult întreprinderilor să respecte principii etice și să devină mai sustenabile.

Întreprinderilor le este impusă o obligație de diligență (*due diligence*) cu privire la respectarea drepturilor omului, protecția mediului, buna guvernare socială în cadrul operațiunilor lor, precum și în relațiile lor de afaceri (art. 4). Prin *relații de afaceri* se înțeleg toate raporturile și activitățile din cadrul rețelelor contractuale, grupurilor de societăți, lanțului de producție, aprovizionare și distribuție (lanțului valoric- *value chain*⁹⁷) situate în UE sau în afara UE, fie acestea raporturi directe sau indirecte (art. 3.2-3.5).

Sanctiunea nerespectării obligației de diligență constă în despăgubiri financiare și nefinanciare printr-un mecanism extrajudiciar, cum ar fi medierea, victimele/persoanele prejudiciate putând apela și la instanțele judecătorești cu acțiuni în *răspundere civilă*, înainte, în timpul sau ulterior procedurilor extrajudiciare, conform *dreptului național* al instanței competente (art. 9-10, art. 19).

În textul inițial al directivei⁹⁸ se propunea modificarea Regulamentului Bruxelles I bis (art. 8 și art. 26) și a Regulamentului Roma II (art. 6)⁹⁹. În actuala formă a propunerii de directivă singura mențiune

⁹⁷ Potrivit art. 3.5 din propunerea de directivă, prin „lanț valoric” se înțeleg „toate activitățile, operațiunile, relațiile de afaceri și lanțurile de investiții ale unei întreprinderi și include entități cu care întreprinderea are o relație de afaceri directă sau indirectă, în amonte și în aval, și care: (a) furnizează produse, părți de produse sau servicii care contribuie la propriile produse sau servicii ale întreprinderii sau (b) primesc produse sau servicii de la întreprindere”.

⁹⁸ *Draft Report with recommendations to the Commission on corporate due diligence and corporate accountability* (2020/2129(INL)).

⁹⁹ În Regulamentul Bruxelles I bis a fost propusă introducerea unui punct 5 la art. 8, conform căruia, o întreprindere/persoană juridică, care are domiciliul pe teritoriul unui stat membru, poate fi acționată în justiție, în materie de încălcare a *drepturilor omului* în cadrul lanțului

valoric (*value chain*), în statul membru în care este domiciliată sau în statul membru în care operează (își desfășoară activitatea), atunci când prejudiciul cauzat într-o țară terță poate fi imputat unei filiale a acesteia sau unei alte întreprinderi cu care întreprinderea/societatea mamă are o relație/un raport de afaceri în sensul art. 3 din directivă. La art. 26 ar fi urmat să fi fost introdus un nou articol, 26a, ca un *for de necesitate*, conform căruia, în cazul acțiunilor civile pentru încălcarea drepturilor omului în cadrul lanțului valoric al unei întreprinderi domiciliată în UE sau care operează/își desfășoară activitatea în UE, atunci când nici o instanță dintr-un stat membru UE nu are competență conform Regulamentului Bruxelles I bis, atunci instanțele din statul membru respectiv, în mod excepțional, se pot declara competente dacă dreptul unei proces echitabil sau dreptul de acces la justiție o impun, în special: a) dacă procesul, în mod rezonabil, nu poate avea loc sau este imposibil într-un stat terț cu care litigiul are o strânsă legătură sau b) dacă o hotărâre pronunțată într-un stat terț nu ar putea fi recunoscută și executată într-un stat membru UE, conform legislației sale și recunoașterea și executarea sunt necesare pentru respectarea drepturilor reclamantului, iar litigiul are o legătură suficientă cu statul membru al instanței sesizate. O propunere cu privire la un *forum necessitatis* în materie de drepturi ale omului a fost făcută în vederea modificării Regulamentului Bruxelles I, în 2011 (a se vedea în acest sens, H. Muir Watt, *The Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on Jurisdiction and the Recognition and Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters (Recast)*, requested by the European Parliament's Committee on Legal Affairs, p. 15, [online]: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2011/453199/IPOL-JURI_NT\(2011\)453199_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2011/453199/IPOL-JURI_NT(2011)453199_EN.pdf), arhivă: <https://perma.cc/2US6-RNUU>, dar nu a fost inclusă în regulamentul revizuit (G. VAN CALSTER, *First analysis of the European Parliament's draft proposal to amend Brussels Ia and Rome II with a view to corporate human rights due diligence*, [online]: <https://gavclaw.com/2020/10/02/first-analysis-of-the-european-parliaments-draft-proposal-to-amend-brussels-ia-and-rome-ii-with-a-view-to-corporate-human-rights-due-diligence/>, arhivă: <https://perma.cc/DGR8-PJBM>. În Regulamentul Roma II ar fi urmat să fi fost introdus un nou articol, 6a, conform căruia, victimele abuzurilor săvârșite de întreprinderi de naționalitate sau situate în UE ori de alte întreprinderi cu care sunt în raporturi de afaceri, în state terțe UE, în ceea ce privește drepturile omului ar putea alege ca lege aplicabilă o lege cu standarde ridicate în materia drepturilor omului, adică o lege a unui stat membru UE. Astfel, în cazul acțiunilor civile pentru încălcarea drepturilor omului în cadrul lanțului valoric al unei întreprinderi domiciliată în UE sau care operează/își desfășoară activitatea în UE, legea aplicabilă unei obligații necontractuale care decurge dintr-un prejudiciu cauzat este legea determinată conform art. 4(1) din regulament, (adică legea unde s-a produs prejudiciul – *lex loci damni*) cu excepția cazurilor în care persoana care pretinde despăgubiri pentru aceste prejudicii dorește să-și întemeieze acțiunea pe legea țării în care a avut loc faptul cauzator de prejudiciu (*lex loci delicti commissi*) sau pe legea țării în care societatea/întreprinderea-mamă își are domiciliul sau dacă nu are domiciliul pe teritoriul unui stat membru UE, pe legea țării unde își desfășoară activitatea în UE (*lex loci incorporationis, lex loci activitatis*- G.VAN CALSTER, *First analysis ... op.cit.*).

referitoare la dreptul internațional privat se regăsește în art. 20, în care se precizează că statele membre se asigură că prevederile directivei, transpuse în legislațiile naționale ale statelor membre, sunt considerate *dispoziții imperative*, în accepțiunea art. 16 din Regulamentul Roma II. Toate adaptările propuse ale regulamentelor europene la cerințele diligenței întreprinderii transnaționale și la posibilitatea angajării răspunderii acesteia au fost eliminate.

Conform propunerii de directivă, așa cum am arătat, victimele/persoanele prejudiciate prin încălcarea drepturilor omului sau a regulilor de protecție a mediului pot introduce acțiuni în *răspundere civilă* conform *dreptului național* al instanței competente din UE (art. 10, art. 19). Întreprinderile ar trebui să poată fi trase la răspundere și să remedieze *orice prejudiciu* care rezultă din *efectele negative potențiale sau reale* asupra drepturilor omului, mediului sau a bunei guvernante pe care acestea sau *întreprinderile aflate sub controlul lor* le-au cauzat sau la care au *contribuit prin acțiuni sau omisiuni* [art. 19(2)]. Întreprinderile beneficiază, însă, de *exonerare de răspundere*, potrivit art. 19(3), dacă dovedesc că au luat toate măsurile de precauție necesare pentru a evita prejudiciul în cauză, sau că prejudiciul s-ar fi produs chiar dacă ar fi fost luate toate măsurile de precauție necesare.

B. Evoluții legislative la nivel mondial

În proiectul de tratat internațional adoptat de grupul de lucru OEIGWG (*Open-ended intergovernmental working group on transnational corporations and other business enterprises with respect to human rights*) în cadrul Consiliului Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului (*UN Human Rights Council*)¹⁰⁰ domiciliul joacă un rol central, atât în materia determinării instanței competente pentru soluționarea cererilor introduse de victimele abuzurilor privind drepturile omului, cât și în stabilirea legii aplicabile pentru pronunțarea unei soluții pe fond.

Astfel, în art. 9 din proiectul de tratat¹⁰¹, care privește *competența instanțelor*, victimele abuzurilor *actuale sau potențiale* privind drepturile

¹⁰⁰ Pentru analiza detaliată a temei, a se vedea, N. BERNAZ, *Conceptualizing Corporate Accountability in International Law: Models for a Business and Human Rights Treaty*, *Human Rights Review*, vol. 22/2021, pp. 45–64, [online]: <https://doi.org/10.1007/s12142-020-00606-w>; J. KOLIEB, *Advancing the Business and Human Rights Treaty Project through International Criminal Law: Assessing the options for legally-binding Corporate Human Rights Obligations*, în *Georgetown Journal of International Law*, vol. 50/2019, pp. 789-838, [Online]: <https://www.law.georgetown.edu/international-law-journal/wp-content/uploads/sites/21/2020/03/JONATHAN-KOLIEB.pdf>, arhivă: <https://perma.cc/W8BU-PW6Q>.

¹⁰¹ Article 9: „Adjudicative Jurisdiction 1. Jurisdiction with respect to claims brought by victims, irrespectively of their nationality or place of domicile, arising from acts or omissions that result or may result in human rights abuses covered under this (Legally Binding Instrument), shall vest in the courts of the State where: a. the human rights abuse occurred; b. an act or omission contributing to the human rights abuse occurred; or c. the legal or natural persons alleged to have committed an act or omission causing or contributing to such human rights abuse in the context of business activities, including those of a transnational character, are domiciled. The above provision does not exclude the exercise of civil jurisdiction on additional grounds provided for by international treaties or national law. 2. Without prejudice to any broader definition of domicile provided for in any international instrument or domestic law, a legal person conducting business activities of a transnational character, including through their business relationships, is considered domiciled at the place where it has its: a. place of incorporation; or b. statutory seat; or c. central administration; or d.

omului, indiferent de naționalitatea sau domiciliul lor, se pot adresa oricăreia dintre următoarele instanțe, la alegere:

- instanța din statul în care încălcarea drepturilor omului a avut loc;
- instanța din statul în care o acțiune sau o omisiune ce a *contribuit* la încălcarea drepturilor omului a avut loc; sau,
- instanța din statul în care persoana fizică sau juridică, ce se pretinde că a *încălcat* sau a *contribuit* la încălcarea drepturilor omului în contextul activităților ei de afaceri, inclusiv a acelor transnaționale, este *domiciliată*.

Se consideră că o persoană juridică, ce desfășoară activități cu caracter transnațional, are *domiciliul* (similar prevederii europene), fie acolo unde a fost înregistrată, fie la locul sediului ei statutar, fie acolo unde se află administrația ei centrală sau unde are principalul loc de afaceri. Se stipulează în mod expres în art. 9.3 că odată competența stabilită potrivit prevederilor din art. 9, instanța sesizată nu poate să-și decline competența în favoarea unei instanțe considerate mai potrivite pentru soluționarea cauzei, în baza principiului cunoscut și utilizat în sistemul *common law*, *forum non conveniens*. De asemenea, instanța competentă soluționează și cereri conexe îndreptate împotriva unor persoane care nu au domiciliul pe teritoriul statului instanței sesizate. În art. 9.5 se consacră *forum necessitatis* pentru cererile îndreptate împotriva unor persoane care nu au domiciliul pe teritoriul statului instanței sesizate, dacă există o legătură suficient de strânsă cu acest teritoriu

principal place of business; or 3. Where victims choose to bring a claim in a court as per Article 9.1, jurisdiction shall be obligatory and therefore that courts shall not decline it on the basis of forum non conveniens. 4. Courts shall have jurisdiction over claims against legal or natural persons not domiciled in the territory of the forum State, if the claim is closely connected with a claim against a legal or natural person domiciled in the territory of the forum State. 5. Courts shall have jurisdiction over claims against legal or natural persons not domiciled in the territory of the forum State if no other effective forum guaranteeing a fair trial is available and there is a sufficiently close connection to the State Party concerned.”

și nu există nici o altă instanță care să garanteze un proces echitabil reclamanților.

În ceea ce privește *legea aplicabilă*, proiectul de tratat indică *lex fori*, inclusiv normele conflictuale din legea instanței sesizate (art. 11)¹⁰². La cererea victimei, însă, referitor la reglementările din materia drepturilor omului, care privesc cauza dedusă judecății, poate fi aplicată o altă lege și anume, fie legea statului în care acțiunile sau omisiunile, care au condus la încălcarea drepturilor omului, au avut loc, fie legea statului de *domiciliu* al persoanei considerate că a săvârșit acțiunile sau omisiunile având ca rezultat încălcarea drepturilor omului.

C. Evoluții legislative în unele state membre UE

Statele membre UE au o legislație variată în materia răspunderii civile delictuale și, în prezent, doar puține dintre acestea au reglementări speciale în materia încălcărilor drepturilor omului și a regulilor de protecție a mediului de către întreprinderi.

Unul dintre acestea este Franța, care a adoptat recent (în 2017) o reglementare specială și anume *Loi relative au devoir de vigilance des*

¹⁰² Article 11: „Applicable law 1. Subject to the following paragraph, all matters of substance or procedure regarding claims before the competent court which are not specifically regulated in the (Legally Binding Instrument) shall be governed by the law of that court, including any rules of such law relating to conflict of laws. 2. Notwithstanding art. 9.1, all matters of substance regarding human rights law relevant to claims before the competent court may, upon the request of the victim of a business-related human rights abuse or its representatives, be governed by the law of another State where: a) the acts or omissions that result in violations of human rights covered under this (Legally Binding Instrument) have occurred; or b) the natural or legal person alleged to have committed the acts or omissions that result in violations of human rights covered under this (Legally Binding Instrument) is domiciled.”.

sociétés mères et des entreprises donneuses d'ordre (legea privind obligația de vigilență). Conform acesteia, societățile-mamă de o anumită mărime/întreprinderile dominante au obligația legală de a stabili un plan de vigilență, al cărui obiectiv este identificarea riscurilor și prevenirea încălcărilor drepturilor omului, a regulilor de protecție a mediului, a sănătății și a condițiilor de muncă. Omisiunea implementării unui plan de vigilență conduce la răspunderea societăților-mamă/dominante pentru prejudiciile cauzate¹⁰³. Legea franceză din 2017 a modificat în mod corespunzător Codul comercial, introducând prevederile referitoare la planul de vigilență pentru societățile pe acțiuni în art. L.225-102-4 și 5¹⁰⁴, unde se face trimitere la Codul civil francez (art. 1240, art. 1241)¹⁰⁵ pentru obținerea de despăgubiri în materie de răspundere civilă delictuală pentru fapta proprie. Deși există o reglementare specială, potrivit căreia societățile-mamă și cele dominante dintr-o rețea pot fi trase la răspundere, normele naționale aplicabile pentru despăgubirea persoanelor prejudiciate sunt cele de drept comun.

În Olanda a fost adoptat în 2019 *Child Labour Due Diligence Bill*¹⁰⁶, menționat în considerentele proiectului de directivă europeană ca *Legea privind diligența necesară pentru prevenirea exploatării prin muncă a copiilor*, ce impune întreprinderilor care își desfășoară activitatea pe piața olandeză să investigheze dacă există o suspiciune întemeiată că bunurile sau

¹⁰³ M. WELLER, A. PATO, op.cit., p. 412.

¹⁰⁴ [Online]:

https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000005634379/LEGISCTA000006161273/#LEGIARTI000035181820.

¹⁰⁵ [Online]: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGIARTI000032041571/2016-10-01/>.

¹⁰⁶ [Online]: <https://www.mvoplatfom.nl/en/the-netherlands-takes-a-historic-step-by-adopting-child-labour-due-diligence-law/>, arhivă: <https://perma.cc/QX3X-7RA6>.

serviciile furnizate au fost produse folosind munca copiilor și, în cazul unei suspiciuni întemeiate, să adopte și să pună în aplicare un plan de acțiune. Tot în Olanda, în 2021, concomitent cu propunerea de directivă europeană, a fost adoptat *The Responsible and Sustainable International Business Conduct Act*¹⁰⁷, care ar urma să intre în vigoare în 2023.

În Germania a fost elaborat la 1 februarie 2019 un proiect de lege cu privire la reglementarea diligenței întreprinderilor din lanțurile valorice globale cu privire la drepturile omului și la protecția mediului¹⁰⁸, care în martie 2021 a luat forma așa numitului *Due Diligence Act*¹⁰⁹. Dacă va fi adoptat, va intra în vigoare în 2023.

La punctul 8 în considerentele propunerii de directivă europeană se precizează că în multe alte state membre UE este în desfășurare o dezbatere cu privire la introducerea unor cerințe obligatorii privind diligența necesară pentru întreprinderi, unele dintre acestea luând în calcul adoptarea unei astfel de legislații, inclusiv Suedia, Austria, Finlanda, Danemarca și Luxemburg.

¹⁰⁷ [Online]: <https://www.mvoplatforn.nl/en/wp-content/uploads/sites/6/2021/03/Bill-for-Responsible-and-Sustainable-International-Business-Conduct-unofficial-translation-MVO-Platform.pdf>, arhivă: <https://perma.cc/3WLK-JRSR>.

¹⁰⁸ Pentru detalii, C. BRIGHT, D. LICA, A. MARX, G. VAN CALSTER, *Options for Mandatory Human Rights Due Diligence in Belgium*, Leuven Centre for Global Governance Studies, 2020, pp. 43-47, [online]: https://ghum.kuleuven.be/ggs/publications/research_reports/options-for-mandatory-human-rights-due-diligence.pdf, arhivă: <https://perma.cc/44F9-LQHR>.

¹⁰⁹ Pentru detalii, [online]: <https://www.mofo.com/resources/insights/210329-german-federal-government.html>, arhivă: <https://perma.cc/J4K9-7UPH>.

V. Concluzii

Activitățile întreprinderilor, care, facilitate de tehnologie, dobândesc valențe globale, și care, concomitent, pot provoca prejudicii grave drepturilor omului și mediului înconjurător, au determinat adoptarea de instrumente *soft* și *hard law* la nivel internațional, regional și național, cu scopul garantării accesului la justiție pentru victimele prejudiciate, în special atunci când lanțurile valorice ale unor întreprinderi ajung în state cu sisteme juridice și de aplicare a legii vulnerabile. În acest context, *domiciliul* întreprinderilor în UE este un important punct de legătură pentru posibilitatea tragerii la răspundere a societății-mamă sau a societății dominante dintr-un GTS, domiciliată într-un stat membru UE.

Din soluțiile pronunțate deja de instanțele europene în materie reiese că „portița” de intrare în justiția europeană pentru victimele extraeuropene este *domiciliul* societății care controlează GTS. Deși modificarea Regulamentului Bruxelles I bis, așa cum fusese propusă în forma inițială a directivei europene privind diligența și răspunderea întreprinderilor, ar fi oferit o mai mare certitudine persoanelor prejudiciate cu privire la competența instanțelor europene, iar modificarea Regulamentului Roma II ar fi atras aplicarea legislației europene, modelul indirect, de elaborare a unei legislații naționale în fiecare stat membru, în liniile trasate de propunerea de directivă, este o soluție viabilă și dezirabilă în contextul actual.